

PSYCHOLOGICKÝ POJEM OSOBY

převzato z: Brasser, *Person. Philosophische Texte von der Antike bis zur Gegenwart*, Reclam 1999 (neoficiální překlad K. Šprunk)

Bylo by nespravedlivé, jak bylo řečeno, odmítat diskusi o osobě, která probíhala na horizontu pojmu substance, jako metafyziku jednostranně orientovanou na věčnou ontologii. Právě tak nedějinné by bylo chápat vymezení člověka jako „ens morale“ tak, jako bychom tím získali jakoby metafyzicky neutrální definiční terén. „Osoba“ jako „subjekt neodvoditelné důstojnosti, jež má základ v autonomii“, má právě v novověkém kontextu výpovědní jádro s vlastním metafyzickým profilem. Tato důstojnost je neodvoditelná, protože samotný člověk je v jádru autonomní bytostí. Zkušenostním místem pro tuto autonomii je u moderních myslitelů mravní praxe a sebe-vědomí. Zejména VĚDOMÍ SEBE učinilo zkušenostní daností to, co se stalo postulátem v praktickém chování, jež je reflektováno pojmem osoby: uznávat sama sebe ve své neodvoditelnosti. Jinými slovy, v sebe-vědomí se stává zkušeností to, co se od jiných a pro jiné vyžaduje jako uznání důstojnosti. V tomto rámci METAFYZIKY (sebe)VĚDOMÍ obhajovali pojetí „osoby“ založené na autonomii – každý svým způsobem – Hobbes, Locke, Kant a Hegel.

U Thomase HOBBESE dostává „osoba“ ústřední úlohu v moderní teorii státu. „Osobou“ je ten, jemuž někdo druhý předal část své vůle a který je tak v určité míře oprávněn zastávat jeho úlohu. „Osoba“ vzniká přenesením autonomie. To je základní zvláště pro legitimitu státních orgánů. John LOCKE činí ještě krok dále do nitra člověka a upevňuje soudržnost činů a jednotlivých stránek člověka kontinuitou vědomí. Ta činí člověka „osobou“, tj. někým, od koho lze vyžadovat odpovědnost a kdo tak může být právním objektem a subjektem. Působení tohoto pojmu osoby sahá až do moderních diskusí v etice. LEIBNIZ je jeden z prvních, kteří vycházejí kriticky z Lockovy pozice. Kant rozšiřuje téma sebe-vědomí na mravní aspekt: spojuje sebe-vědomí s podmínkou, aby se sebe-vědomí řídilo mravním zákonem mimo sebe a tak teprve vlastně nabývalo autonomie. HEGEL konečně jednak ve filosofii práva, jednak ve filosofii náboženství ukazuje, jak se vědomí, jež je stále obsáhlejší a obecnější, stává zároveň konkrétnějším a v jistém smyslu „samostatnějším“, tj. jak se při rostoucím příklonu k druhému stává také více samo sebou. V tomto dvojím pohybu je všechno, co je „osoba“.

Také v tomto metafyzickém rámci autonomního sebe-vědomí se „osoba“ stejně jako v substanční metafyzice dostává do produktivního DILEMATU. Vzniká tam, kde se uvádí do vztahu sebe-vědomí a vědomí osoby. Chceme-li chápání osoby jako autonomie odůvodňovat

zkušeností vědomí sama sebe, ihned je patrné, že vědomí, že jsem „osoba“, následuje po vědomí, že jsem Já. Abych mohl nabýt vědomí sebe jako „osoby“, musím mít nejprve vědomí sebe. Platí to geneticky i strukturálně. „Osoba“ znamená „vědomí sebe plus...“ Neboť vědomí, že jsem osoba, předpokládá vědomí identity se sebou. Je to nadto vědomí zcela určité identity se sebou. To má obrovské důsledky pro pojem osoby. Neboť jestliže se vědomí osoby na něčem zakládá a jestliže struktury vědomí jsou podnětem pro tvoření základních filosofických pojmů, konkrétně pro „osobu“, pak už nemůžeme prostě tvrdit, že k pojmu „osoby“ patří NEODVODITELNOST, z níž vychází NEPODMÍNĚNOST, jež náleží každé hodnotě, a tím také člověku jakožto „osobě“. Pokus myslet „osobu“ na horizontu vědomí sebe, ruší svou vlastní výchozí pozici v tom momentě, kdy jde o to myslet charakter osoby u člověka na horizontu vědomí tak původně, jak to vyžaduje její autonomie. Vědomí sebe je na jedné straně zkušenostním základem toho, že každý člověk je autonomní, a proto má hodnotu, jež mu náleží jako „osobě“. Ale vědomí sebe také brání myšlence, že člověk jakožto „osoba“ je poslední skutečností. Není jí jakožto „osoba“, nýbrž jakožto „vědomí sebe“.

Na zadní straně tohoto druhého velkého metafyzického rámce se proto mnozí filosofové snažili pojmut tento charakter neodvoditelnosti do pojmu osoby, aniž by museli užívat pojmu sebe-vědomí. Tuto snahu můžeme konstatovat například ve fenomenologickém hnutí. Max SCHELER a Edith STEIN nenásledují svého učitele Edmunda HUSSERLA, který se pokoušel založit osobní bytí v „čistém Já“. Jdou za metafyziku vědomí, ale nepřijímají metafyziku substance. Jejich fenomenologické analýzy osoby otevřely horizonty zvláště pro konfesijně smýšlející kruhy. Myslitelné jako BUBER, ROSENZWEIG nebo LEVINAS při hledání základní struktury pro pojmové uchopení osoby nezačínají u subjektu, nýbrž u dialogu. Hnutí personalismu, působící hlavně ve Francii, konečně naplňuje pojem osoby základními antropologickými daty, jež jsou vzata z odpovědného lidského soužití. Příkladem mohou být Emmanuel MOUNIER, Gabriel MARCEL a Romano GUARDINI. V tzv. analytické filosofii má Peter F. STRAWSON zásluhu, že učinil pojem osoby problémem, o němž diskutují mnozí filosofové, mimo jiné také Daniel C. DENNET.

Tyto nové přístupy se staly možnými, poté co pojem osoby už prošel dvěma etapami dějin metafyziky. Jak tyto etapy v transformované podobě dále žijí, ukazují díla filosofů 20. století, zvláště současných autorů, kteří pokračují v dialogu: s dějinami metafyziky (Robert SPAEMANN), s medicínou (Peter SINGER), se sociologií (Niklas LUHMANN) nebo s literární vědou (Amélie RORTY). A mnozí jiní.

Přehlízíme-li zhruba etapy dějin metafyziky a v nich etapy pojmu osoby, můžeme konstatovat toto: „Osoba“ je pojem, který na své dráze postupuje tak, že za sebou nechává metafyziku

v ústředních aspektech jejích vlastních dějin. Právě proto, že „osoba“ je zjevně pojem, který žije déle než metafyziky, které ho nesou, nabývá tak eminentního významu v našem století kritiky metafyziky. Ve 20. století se koberec, jímž je metafyzika, jako nikdy dříve vynáší na klepadlo a při tom se ukazuje jeho zadní strana. „Osoba“ je hlavní vlákno, podél něhož se řadí vzory. Kdo chce tento koberec dále tkát, učiní dobře, když se bude tohoto hlavního vlákna držet ještě i tehdy, když bude sám chtít připojit nové vzory. 20. století věnovalo této úloze velkou část svého úsilí o obnovu. Neboť „osoba“ je pro metafyzicky kritické myšlení zajímavá právě proto, že se tento pojem prokázal jako mimořádně metafyzicky rezistentní. Je jako žádný jiný pojem vhodný k tomu, aby dal vykrytalizovat celým metafyzikám.